

تأثیر موسیقی بر انسان از دیدگاه آیات و روایات

سکینه علی پور^۱

چکیده

از نگاه قرآن، انسان موجودی است که از یک سو فطرتی الهی داشته که او را به سمت معارف بلند، معنویات، و خیرات دعوت می‌کند و از سوی دیگر، دارای طبیعتی مادی که او را به حسیض مادیت، شهوات و شرور فرا می‌خواند. حیات انسان صحنه مبارزه دائم بین طبیعت و فطرت او است. نتیجه این که بین فطرت انسانی و طبیعت مادی (شهوات حیوانی) تفاوت وجود دارد؛ فطرت انسانی با گرایش که به معارف و معنویات دارد، تمایلی به تمام انواع موسیقی، حتی نوع لهوی آن داشته، اگرچه تمایل غرایز و شهوات حیوانی سرکش بدان قابل انکار نیست. بحث موسیقی و ابعاد مختلف آن به عنوان یکی از موضوعات مطرح در جامعه با برداشت های سلیقه ای گوناگونی پیرامون آن، موجب گفتگوهای مختلفی در عرصه فردی و اجتماعی شده که به تبع آن بکارگیری موسیقی در زندگی منجر به اثرات مخرب بر جسم و روح انسان گردیده، لذا پژوهش حاضر به روش توصیفی تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه ای و با هدف تبیین تأثیر موسیقی بر انسان از منظر آیات و روایات انجام گرفته و در پایان به این موارد رسیده است: گمراهی و غفلت از یاد خدا، نفاق، قساوت قلب، رفتن برکت، تضعیف اراده، رفتن حیا، گرایش به فساد و نزول بلاهای ناگهانی.

کلید واژه: روایات، فساد، غفلت، غنا، لهو، موسیقی.

^۱ فارغ التحصیل سطح ۲، مدرسه خدیجه خاتون (سلام الله علیها)، شهرستان گتوند.

برای موسیقی تعریف‌های زیادی ارائه شده و از زوایای مختلفی به آن نگریسته شده است. موسیقی را می‌توان هم از لحاظ لغوی و هم از لحاظ اصطلاحی مورد بررسی قرارداد. این واژه، یک واژه یونانی است که به آن «موسیقیا» گفته می‌شود و از آن به عنوان غنا و لحن نیز یاد شده است: «بدان که موسیقی در لغت یونان، لحن است و لحن عبارت است از اجتماع در نغم مختلفه که آن را ترتیبی محدود باشد و بعضی این قید را زیاده کنند که کلام مفید بدان مقرون بود. و بعضی این قید را زیاده کنند که آن کلام، دال بر معانی که محرک نفس باشد به تحریکی که ملایم غرض و لفظ او موزون باشد.^۱ هم‌چنین در تعریف موسیقی گفته شده «عبارت است از اصوات و آهنگ‌هایی که انسان را در عالمی که برای وی قابل توصیف نیست سیر می‌دهد و چنان بر اعصاب آدمی مسلط می‌شود که گاهی می‌خنداند، گاهی می‌گریاند گاهی اعضاء و جوارح انسان را بدون اختیار به حرکت در می‌آورد، و زمانی تهییج عشق و شهوت می‌کند و آدمی را برده و غلام خود ساخته و بر اعصاب، فکر، عقل و روانش فرمانروایی می‌کند.»^۲

آهنگ‌هایی که انسان با وسایل مصنوعی می‌سازد موسیقی هنری نام گرفته به همین خاطر آنچه آنرا از موسیقی طبیعی متمایز می‌نماید این است که موسیقی طبیعی دارای سیری یکنواخت بوده که همواره برای انسان جذاب و مسرت بخش است، اما در موسیقی هنری ارتعاشات و زیر و بم‌هایی گوناگون وجود دارد که بر سلسله اعصاب انسان تأثیر می‌گذارد که این تأثیر گذاری در آیات و روایات بیان شده و به همین جهت از لحاظ فقهی موسیقی هنری به موسیقی حلال و حرام تقسیم می‌شود موسیقی‌های حرام قطعاً تأثیرات منفی در انسان برجای خواهد گذاشت چه از نظر روحی و چه از نظر جسمی.

سیدعلی خامنه‌ای در درسنامه غنا و موسیقی به این نتیجه می‌رسد که: "موضوع غناء و موسیقی، سابقه‌ی بسیار طولانی در تاریخ بشر دارد و یکی از موضوعاتی است که در میراث مکتوب مسلمانان، احادیث و داستانهای بسیاری درباره‌ی آن به جا مانده و تقریباً در اکثر کتب فقه و حدیث، از آن و

^۱ شریعت موسوی، نظری به موسیقی از طریق کتاب و سنت، ج ۳، ص ۸۳.

^۲ اولیایی، نگاهی به موسیقی، ص ۹.

مسائل متعدّد مرتبط با آن سخن رفته است: "هادی اسپنانی در مقاله "پژوهشی در موسیقی و اثرات آن (۱)" اینگونه نتیجه میگیرد که: "بحث موسیقی از جمله مباحثی است که با وجود این که دارای قدمت زیادی است ولی درعین حال، جزو مباحث روز بوده و از جمله مسائلی است که مخصوصاً جوانان زیادی را به خود مشغول داشته و بالتّبع سؤالات زیادی پیرامون آن مطرح شده و می شود". همچنین عزیرالله حیدری در کتاب موسیقی به این نتیجه میرسد که: "موسیقی به طور کلی نفی نمی شود، اما می توانیم حرکتیمان را از جایی دیگر شروع کنیم، یعنی هنگامی که برای صفای روح، عبادات، اعمال صالح، توسّل و... بستر اساسی اعتلای روحی است، دیگر موسیقی، پایی توانا برای رفتن نیست."

هدف اصلی در نظام آفرینش حیات برپایه کمال و بالندگی است. براین اساس، اهمیت نیروی شنوائی به عنوان دریچه‌ای برای دریافت حقایق برای بشر روشن می‌گردد. از دیدگاه روانشناسی قرآنی گاه این نیرو با تعاملات ناشایست رفتاری مسدود می‌گردد به گونه ای که انسان دیگر نه واجد ذوق است نه طالب رشد. اگر موسیقی هنری و مصنوعی حامل پیام ارزشی نبود، منشأ بطلت و بیهودگی و لهو و لغو و در نهایت انحراف و افسردگی فرد و جامعه است و به عنوان یکی از ابزارهای استعمار و استثمار مورد استفاده قرار می‌گیرد.. از این رو در فرهنگ اسلامی پرداختن به موضوع موسیقی و غنا مورد توجه و دارای اهمیتی خاص است.

مقاله حاضر در صدد پاسخ به این پرسش است که: از منظر آیات و روایات موسیقی چه تاثیری بر انسان دارد؟ و برای پاسخ به پرسش یادشده این موارد را بررسی می کند: "گمراهی و غفلت از یاد خدا، نفاق، قساوت قلب، رفتن برکت، تضعیف اراده، رفتن حیا، گرایش به فساد و نزول بلاهای ناگهانی.

۱) غفلت از یاد خدا

اولین تأثیر موسیقی بر انسان از منظر آیات و روایات غفلت از یاد خداست. غفلت و فراموشی یاد خدا از مواردی است که میتوان آنرا از آثار موسیقی بر انسان دانست، بر این اساس در آیات و روایات برای غفلت چهار نشانه اشاره شده است:^۱

الف) فراموشی و سردرگمی در آینده خود: در سؤال شمعون بن لاوی (یکی از مسیحیان معروف زمان پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم) که از ایشان در مورد نشانه‌های غفلت سؤال کرد، حضرت چهار مطلب را ذکر نمودند: "سهو، لهو و نسیان (به گونه‌ای که گرفتار فراموشکاری و سردرگمی به شهوات و عدم توجه به سرنوشت آینده خویش می‌شود)."

ب) پند نگرفتن از حوادث دنیا: رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) می‌فرمایند: "غافل‌ترین مردم کسی است که از تغییر و دگرگونی دنیا، پند نگیرد."^۲

ج) هدر دادن اوقات: امام علی (علیه السلام) فرمودند: "برای غفلت انسان، همین بس که عمر خود را در چیزی که مایه نجات او نیست، ضایع کند."^۳

د) همنشینی با فاسدان و مفسدان: امام حسن مجتبی (علیه السلام) می‌فرمایند: "غفلت آن است که مسجد را ترک کنی و از انسان فاسد اطاعت نمایی."^۴

مهم‌ترین عوامل ایجاد کننده غفلت در قرآن این موارد است:

^۱ بنادکی، بررسی غفلت از یاد خدا از منظر آیات و روایات و آثار و پیامدهای آن، ص ۹۵.

^۲ مجلسی، بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۲۲.

^۳ بن عبدالله، نهج الفصاحه، ص ۷۳، ج ۳۷۹.

^۴ آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ۱۳۶۱، ج ۴، ص ۵۸۵.

^۵ علامه مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۱۵.

❖ توجه به مظاهر زندگی مادی؛ نظیر مال، ثروت و زن و فرزند است. در قرآن کریم آمده است:

"ای کسانی که ایمان آورده‌اید، [زنهار] اموال شما و فرزندان شما را از یاد خدا غافل نگرداند."^۲

❖ تسلط شیطان؛ در قرآن کریم آمده است: "شیطان بر آنان مسلط شده و یاد خدا را از خاطر آنها برد."^۳

❖ هوا پرستی؛ در قرآن آمده است: "واз کسانی که قلبشان را از یاد خود غافل ساختیم اطاعت مکن! همان‌ها که از هوای نفس پیروی کردند، و کارهایشان افراطی است."^۴

❖ آرزوهای دراز؛ امام علی(ع) در این باره می‌فرماید: "بدانید آرزو دل را به فراموشی می‌کشاند، وعده‌ها را دروغ جلوه می‌دهد و غفلت را زیاد می‌کند."^۵

❖ سطحی‌نگری تعالیم دینی؛ در قرآن آمده: "آنها فقط ظاهری از زندگی دنیا را می‌دانند، و از آخرت (و پایان کار) غافل‌اند."^۶

از بزرگ‌ترین آثاری که برای موسیقی ذکر شده است دور شدن از یاد و ذکر خداست. قرآن در سوره لقمان یکی از عوامل گمراهی و ضلالت را «لهو الحديث» دانسته است. «وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» و بعضی از مردم سخنان بیهوده را می‌خرند تا مردم را از روی نادانی، از راه خدا گمراه سازند... لهو یعنی غفلت، یعنی دور شدن از ذکر خدا، دور شدن از معنویت، دور شدن از واقعیت‌های زندگی، دور شدن از کار و تلاش و فرو غلتیدن در ابتذال و بی‌بند و باری.^۷ در روایات اسلامی از «لهو الحديث» نیز به «غنا» تفسیر شده است. شنیدن غنا و موسیقی آن چنان اراده انسان را سست و غریزه جنسی شخص را تحریک می‌کند که

^۱ مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن فروع مسائل اخلاقی، ج ۲، ص ۳۳۸.

^۲ سوره منافقون آیه ۹.

^۳ مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن فروع مسائل اخلاقی، ج ۲، ص ۳۳۸.

^۴ سوره مجادله آیه ۱۹.

^۵ سوره کهف آیه ۲۸.

^۶ ثقفی، الغارات، ج ۲، ص ۴۳۶.

^۷ سوره روم: آیه ۷.

^۸ کلینی، کافی، جلد ۶.

^۹ موسوی خمینی، صحیفه نور، چاپ دوم، جلد ۵.

^{۱۰} مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ ۲۷.

۵. ابن بابویه، محمد بن علی، **خصال**، مترجم مرتضی مدرس گیلانی، تهران، جاویدان، ۱۳۵۲ هـ - ش.
۶. ابن بابویه، محمد بن علی، **من لا یحضره الفقیه**، محقق / مصحح: علی اکبر غفاری، قم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ: دوم، ۱۴۱۳ هـ - ق.
۸. ابن شعبه، حسن بن علی، **تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه**، ترجمه پرویز اتابکی، قم، دارالحديث، ۱۳۸۳ هـ - ش.
۹. ابن قولویه، جعفر بن محمد، **کامل الزیارات**، محمدجواد ذهنی تهرانی، قم، انتشارات مرتضویه، ۱۳۵۶ هـ - ق.
۱۰. ابن مسکویه، احمد بن محمد، **تهذیب الاخلاق**، مترجم صلاح الدین سلجوقی، بی جا، موسسه انتشارات عرفان، نوبت چاپ: ۱، ۱۳۹۴ هـ - ش.
۱۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، بیروت، دارصادر، ۱۴۰۸ هـ - ق.
۱۲. ابوالفتوح رازی، **روض الجنان**، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۴۰۸ هـ - ق.
۱۳. احمدی میانجی، علی، **کتاب الأشربة**، قم، دفتر معظم له، بی تا.
۱۴. اولیایی، احمد، **کتاب چه باید کرد: نگاهی به موسیقی**، بی جا، ابتکار دانش، ۱۳۸۵ هـ - ش.
۱۵. اللیثی الواسطی، علی بن محمد، **عیون الحکم و المواعظ**، محقق: شیخ حسین حسینی بیرجند، دار الحديث، چاپ اول، بی تا.
۱۶. پاینده، ابوالقاسم، **نهج الفصاحه**، تهران، دنیای دانش، ۱۳۸۲ هـ - ش.
۱۷. تمیمی مغربی، نعمان بن محمد، **دعائم الإسلام**، محقق: آصف بن علی اصغر فیضی، مصر: دارالمعارف، ۱۹۶۹ م.
۱۸. ثقفی، ابراهیم بن محمد، **الغارات**، مصحح: عبدالزهره حسینی، قم، دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۱ هـ - ق.

۱۹. حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد، تفسیر اثنی عشری، بی جا، میقات، ۱۳۶۳هـ-ش.
۲۰. حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، پرویز اتابکی، قم، دارالحديث، ۱۳۸۳هـ-ش.
۲۱. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، تهران، نشرمکتبه الاسلامیه، ۱۳۸۲هـ-ش.
۲۲. حکیمی، محمدرضا، حکیمی، علی، الحیاء، احمد آرام، قم، دلیل ما، ۱۳۹۵هـ-ش.
۲۳. حیدری، عزیزالله، موسیقی، قم، مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۸هـ-ش.
۲۴. حلی، جعفر بن حسن، شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام، محقق / مصحح: عبد الحسین محمد علی بقال، قم، مؤسسه اسماعیلیان، چاپ: دوم، ۱۴۰۸ هـ ق.
۲۵. حلی، علامه، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی، مختلف الشیعه فی أحكام الشریعه، محقق / مصحح: گروه پژوهش دفتر انتشارات اسلامی، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ۱۴۱۳ هـ-ق.
۲۶. خامنه ای، سید علی، درسنامه غنا و موسیقی، بی جا، انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ: هشتم، ۱۳۹۶هـ-ش.
۲۷. خمینی، روح الله، چهل حدیث، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، ۱۳۹۴هـ-ش.
۲۸. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، دانشگاه تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۵ هـ-ش.
۲۹. دهقان پور، طیبه، «ماهیت، عوامل و آثار قساوت قلب از دیدگاه قرآن»، نشریه فرهنگ پژوهش، شماره ۶، ۱۳۹۰هـ-ش
۳۰. راغب اصفهانی، حسین، المفردات، بی جا، دفتر نشر الکتاب، نوبت چاپ: دوم، ۱۴۰۴هـ-ق
۳۱. رحمتی اراکی، رحمت الله، فقه الرضا، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۳۸۹هـ-ش.

۳۲. شرتونی لبنانی، سعید خوری، اقرب الموارد فی فصیح العربیه و الشوارد، بی جا، اسوه، نوبت چاپ: ۳، ۱۳۹۲ هـ-ش.

۳۳. شریعت موسوی، مصطفی، نظری به موسیقی از طریق کتاب و سنت، قم، انتشارات اسماعیلیان، چاپ: اول، ۱۳۷۲ هـ-ش.

۳۴. شهید ثانی، زین الدین علی، مسالک الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام، قم، موسسه معارف اسلامی، ۱۴۲۳ هـ-ق.

۳۵. شهید ثانی، زین الدین بن علی، مسکن الفواد عند فقد الاجبه و الاولاد، قم، کتابخانه بصرتی، بی تا.

۳۶. صافی گلپایگانی، لطف الله، منتخب الأثر فی الإمام الثانی عشر علیه السلام، قم: موسسه السیده المعصومه، ۱۴۱۹ هـ-ق.

۳۷. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، قم، دفتر انتشارات اسلامی (وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)، چاپ: پنجم، ۱۳۷۴ هـ-ش

۳۸. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، مصحح: هاشم رسولی و فضل الله یزدی طباطبایی، بیروت، دارالمعرفه، بی تا

۳۹. طوسی، محمد بن حسن، اخلاق ناصری، ناشر: خوارزمی سال ۱۳۷۴ هـ-ش.

۴۰. طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، قم، موسسه نشر اسلامی، ۱۴۱۳ هـ-ق.

۴۱. طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین، تهران، مرتضوی، ۱۳۷۵ هـ-ش.

۴۲. فرحزادی، علی اکبر و دیگران، «مقایسه محاربه با مفاهیم مشابه»، نشریه فقه مقارن، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۲ هـ-ش.

۴۳. فیض مشکینی، علی اکبر، نصایح، ترجمه احمد جنتی، بی جا، الهادی، ۱۳۸۵ هـ-ش.

۴۴. فیروزآبادی، مجدالدین، قاموس المحيط، بیروت، دار الکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون، چاپ ۱، ۱۴۱۵هـ-ق.
۴۵. قدمی، غلام رضا، «برکت: پیدایش، پایداری و فزونی خیر در پدیده‌ها از سوی خداوند»، دائرة المعارف قرآن کریم، وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی، بوستان کتاب، ۱۳۸۲هـ-ش.
۴۶. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳هـ-ش
۴۷. قرشی بنابی، علی‌اکبر، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ۱۲، ۱۳۸۷هـ-ش.
۴۸. قویدل، مصطفی، "منافقان در قرآن"، پاسدار اسلام، شماره ۲۷۰، ۱۳۸۹هـ-ش.
۴۹. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، مصحح: علی اکبر غفاری، قم، نشر مؤسسه انصاریان، ۱۳۸۴هـ-ش.
۵۰. مجلسی، محمدتقی، بحار الانوار، بیروت، بی‌نا، ۱۴۰۳هـ-ق.
۵۱. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴هـ-ش.
۵۲. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن فروع مسائل اخلاقی، قم، انتشارات امام علی بن ابیطالب (ع)، ۱۳۸۷هـ-ش.
۵۳. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، بی‌جا، انتشارات صدرا، چاپ بیستم، ۱۳۹۵هـ-ش.
۵۴. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، مرکز نشر آثار علامه مصطفوی، چاپ ۱، ۱۳۸۵هـ-ش.
۵۵. موسوی خمینی، روح‌الله، صحیفه نور، تهران، بی‌نا، چاپ دوم، ۱۳۷۱هـ-ش.
۵۶. نمازی شاهرودی، علی، مستدرک سفینه البحار، تحقیق و تصحیح حسن بن علی نمازی، قم، مؤسسه نشر اسلامی، چاپ سوم: ۱۴۳۷هـ-ق.

۵۷. نوری طبرسی، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، مؤسسه آل البيت عليهم سلم لاحیاء التراث، چاپ دوم: ۱۳۶۸هـ-ش. ۵۸.